

BIG BANKS
NAAR EEN ECOPOSITIEF PARADIGMA
DEEL I + II

...Het was de klassieke negentiende-eeuwse wetenschap en de hardnekkige bewering dat wetenschap uitsluitend een methode is om vast te stellen wat waar is en geen op zichzelf staande verzameling opvattingen.

...Waarde was een begrip dat zij (*antropologen, red*) moesten hanteren, maar volgens de wetenschapsopvatting van Boas bestond waarde eigenlijk niet.

...Kwaliteit was waarde. Die twee begrippen waren hetzelfde.

Robert M. Pirsig, *Lila, een onderzoek naar zeden*, 1991, Uitgeverij Bert Bakker

BIG BANKS

NAAR EEN ECOPOSITIEF PARADIGMA

Een zoektocht naar een nieuw
economisch wereldbeeld
op basis van cohesie

DEEL I: HET BANKIERSCONGRES

DEEL II: HET BOEK

*Feiten, meningen, controversiële standpunten,
uiteenzettingen, theorieën, speculaties
& ontmoetingen met bijzondere vrouwen*

Ewout Storm van Leeuwen

met bijdragen van Luc Sala

Ewout Storm van Leeuwen, *Big Banks, naar een ecopositief paradigma*
Deel I Het Bankierscongres en Deel II Het Boek

Copyright © 2020 Ewout Storm van Leeuwen en Boekencoöperatie
Nederland U.A. (voor deze uitgave)

Copyright © 2020 Lucius Sala (voor zijn bijdragen)

Opmaak: Ewout Storm van Leeuwen

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden
gereproduceerd zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

boekcoop@gmail.com

www.boekencooperatie.nl en www.boekenroute.nl (webwinkel)

NUR 305 (Literaire thriller) 784 (Internationale financiële economie)

ISBN 978.94.92079.32.9 (papieren boek)

ISBN 978.94.92079.40.4 (e-boek)

INHOUD

DEEL I HET BANKIERSCONGRES

1	IK WORSTEL... KOM IK OOIT WEER BOVEN?	7
2	WISSELING VAN GEDACHTEN	13
3	IN VRIJE VAL... EN DAN IS ER EEN PARACHUTE	19
4	EEN VERRASSENDE LANDING	36
5	GENERATIEKLOOF OVERBRUGD	42
6	SPRONG IN HET DIEPE	49
7	SPARTELEN OM NIET TE VERZUIPEN	59
8	HERKEND	70
9	DE KRING	79
10	SCHOKKEND	83
11	INZICHTEN MET ESTHER	91
12	NERDS EN POOTJEHAKEN	97
13	OPNIEUW ESTHER EN EEN VREEMD INTERVIEW	112
14	OP HET SCHERP VAN DE SNEDE	123
15	AFSCHEID VAN BASEL	140
16	GLOBAL WARMING	152
17	REDUCTIONISTISCH VS HOLISTISCH	166
18	GERED DOOR 'LA BELLE'	179
19	TERUGSLAG	202

Deel II HET BOEK

1	TERUG NAAR NORMAAL AMSTERDAMS PEIL	221
---	------------------------------------	-----

2	LONDEN	229
3	HET ZOMERHUIS – AMSTERDAM V.V.	236
4	ZOMERHUIS II – BEVREEMDING	245
5	REDACTIEWERK	251
6	FRANKFURT	260
7	ESTHER ONTSNAPT	267
8	CRISIS MET ANTON	277
9	VERDER VASTLOPEN	285
10	EMMA’S INITIATIE	291
11	DRIE VROUWEN	305
12	DAVOS KRING II	316
13	DE TWEEDE DAG	333
14	DIT GING NIET GOED	345
15	WOEDE, PANIEK EN NIEUWE ORDENING	356
16	SPEUREN IN VERMONT	372
17	BEVRIJDING	385
18	TERUG NAAR AMSTERDAM	400

1 IK WORSTEL... KOM IK OOIT WEER BOVEN?

Ik werd uit een beklemmende droom gesleurd door dringende weksignalen van mijn mobiel. De droom – nachtmerrie? – bleef aan me kleven als een kauwgomblaas die in mijn gezicht was geklapt. Bevend op de bedrand bleef ik gevangen tussen dromen en waken. De beleving was zo intens geweest, alsof ik 's nachts een tweede leven in een naastliggende dimensie leidde. Mijn alter ego had iets moeten vinden, iets (iemand?) moeten verlossen. Een sleutel... alles hing ervan af...

Het wanhopige gevoel niet te weten wat er gevonden moest worden, laat staan waar en hoe, wilde niet wijken, ook niet onder de douche. Het voelde verschrikkelijk fout dat de droom door mijn wekker was onderbroken, een verloren kans op een antwoord.

In mezelf grommend liep ik over het mulle zandpad naar het weggetje, waar mijn auto stond. Tien uur redactievergadering. Wat zou me nu weer boven het hoofd hangen? Sinds de overname liep ik op eieren, om maar niets te breken. Ik wist niet meer waar ik me aan te houden had, er was geen redactiestatuut, geen richting, niets. Tot nu toe waren mijn artikelen zonder teveel kleerscheuren geplaatst, maar misschien kwam dat vooral door mijn zelfcensuur.

Mijn maag rommelde, er was niets te eten geweest in het keukentje.

Onderweg kwamen me de onderwerpen voor de geest waarover ik niet kon schrijven, zoals de uitverkoop van vrijwel de gehele publieke sector aan graaikapitaal. Sinds de overname waarde het spook van Milton Friedman met zijn neoliberalistische deregulering en privatisering in de burelen van de krant rond. Ze hadden me al eens gekscherend “socialist” genoemd toen ik het over de waarden had waaruit de woningcorporaties waren ontstaan en de lokale coöperatieve banken. Later gefuseerd tot de RABO banken, waarvan mijn vader die in Lisse had bestuurd. Die woningcorporaties waren goddomme verenigingen, waar elke huurder lid van was en hun kinderen zich al vroeg konden inschrijven voor een woning. Allemaal opgeslokt in megafusies. De huurders waren daarin betaalvee geworden zonder enige invloed op het besturen van wat vroeger “hun” woningbouwvereniging was.

Ik moest me niet zo kwaad maken. Dat was gevaarlijk in dit idiote verkeer. Maar mijn gedachten hadden zo hun eigen agenda. In de VS was zelfs het gevangeniswezen in handen van de commercie geraakt. Het in stand houden van massale armoede daar deed denken aan 19e eeuwse toestanden in industriesteden. Moest dat in Europa weer terug komen? Het strookte niet met mijn overtuigingen. Herstel, met de uitkomsten van mijn economische analyses. Niet nodig om mijn licht onder de korenmaat te steken: ik had valide argumenten als basis voor mijn beroepsmatige standpunten.

En er lag een link naar mijn droom. Die had er mee te maken, dat gevoel was heel sterk.

Het was als altijd druk op de weg en het verkeer had even al mijn aandacht nodig. Voor een stoplicht vielen me de *blockchains* in. Vooralsnog niet meer dan een rage volgens mij; de bitcoin en andere *cryptocurrencies* waren in mijn ogen speculatiespeeltjes, onder andere van halve en hele criminelen. Hoewel... in de *blockchain* bleef elke transactie bewaard. Ook toegankelijk voor de fiscus? Hm, iets om uit te zoeken.

Op de snelweg was het een aaneengesloten stroom auto's richting stad. Ik bleef op de rechterbaan, waar het er iets kalmer toeging dan op de banen links van mij: zenuwachtige Volvo's, Audi's en Golfjes zaten elkaar op de hielen.

Maar *blockchains* vertegenwoordigden wel een trend. Eigenlijk zijn *cryptocurrencies* een soort virtuele banken. Net als bij banken gaat het niet altijd even goed. Op de redactie waren er die meegespeeld hadden en verlorren. Volgens mij had er eentje er veel aan overgehouden: hij was plotseling vertrokken. Dat was nog voor dat interview van me in Londen, dat de oude hoofdredacteur niet had durven plaatsens. De Engelse versie had ik gelukkig kunnen verkopen.

Mijn gedachten hielden me zo bezig dat ik een afslag miste. Nou ja, dan maar door de Coentunnel. Prompt floepte de signalering aan en kwam de stroom auto's tot stilstand. Droge mond. Mijn ogen brandden ook.

Ik worstelde ook nog met de in zekere zin onbepaalde groeimodellen van Nobelprijs winnaars als Paul Romer om daar helder over te kunnen schrijven. Eerlijk gezegd begreep ik ze niet goed. De mathematica en statistische modellen waren te ver van mijn bed. Misschien ook wel vanwege mijn weer-

stand tegen de reductionistische aanpak. Het was me te mechanisch, natuurkunde is wetmatig, economie niet. Trouwens, zelfs de natuurkunde is op deeltjesniveau afhankelijk van de waarnemer, zeggen de kwantumfysici.

De kudde glimmende autodaken voor me schoof langzaam naar voren en stakte weer. Het begon te regenen.

Mijn rol in de redactie als scherpzinnige analist en commentator vereiste dat ik daar doorwrocht en liefst spraakmakend over zou schrijven. Er ontbrak echter teveel aan. In mijn ogen hingen economische theorieën als los zand aan elkaar. Morgen kon alles anders zijn. Een nieuwe crisis zou de hele santekraam onderuit kunnen halen. Hoe kon ik dat duidelijk maken? Dat was het echte belangrijke. Daar ging mijn droom over!

De rijen auto's kwamen uiteindelijk in beweging. De donkere muil van de tunnel kwam langzaam naderbij. De opeengepakte lemmingen stortten zich over de rand in de diepte en ik zat ertussen. Het noodlottige gevoel uit mijn droom laaide op.

Hoezo uit mijn droom? Ik was er al eerder voor naar een psychiater gegaan. Daar had hij pilletjes voor gegeven. Die nu natuurlijk thuis lagen. Mijn handen trilden aan het stuur en het zweet brak me uit. Eveline verdiende niet genoeg om de hypotheeklasten op ons huis in Amstelveen op te brengen. Misschien moesten we het zomerhuis verkopen. Dat scheelde een hypotheek. Maar waar moest ik dan wonen? Iets huren zou net zoveel kosten als de rente en aflossing.... ik kwam er niet uit. Waar was ik naar op weg? Mijn ondergang? Ik stortte in het duister, temidden van priemende rode lichten voor me en verblindend witte achter me.

Er hing een gespannen sfeer op de redactie. Niemand sprak me aan. Was ik melaats of zo, omdat ik in scheiding lag? Of was er iets anders aan de hand? Ik zat opgesloten in mijn schedel, niet in staat zelf uit te reiken met een opmerking, laat staat om een vraag te stellen. Na enig rommelen in mijn laden kwam er een strip oxazepam tevoorschijn. Met een zucht van verlichting keek ik in het toilet naar mijn gezicht in de spiegel. Ik zou in ieder geval niet van mijn stokje gaan.

Ik liep met kloppend hart achter de anderen aan naar de vergaderzaal. We bedienden onszelf met koffie uit de thermoskannen en schoven aan, ieder op het eigen plekje aan de lange tafel.

De hoofdredacteur en zijn secretaresse kwamen binnen en gingen zitten.

‘We zouden een mooie vrijdageditie hebben,’ viel Vandamme met de deur in huis, ‘als we niet een *lead* zouden hebben die uit de toon valt.’

Ik verstijfde. De valbijl was gevallen. Voelde me wit wegtrekken. Mijn oren suisden, ik kon amper verstaan wat er gezegd werd over de reden van zijn beslissing. Er kwam geen weerwoord van de anderen. Waren ze ook afgebluft, of wist iedereen het al, alleen ik niet?

‘Vermeulen, kan jij jouw artikel verder uitwerken tot een *lead*? Je hebt nog tot vanmiddag.’

Wat? Bram? Die neoliberal? Niemand kon mij, zoon van een hardwerkende middenstander, betichten van linkse sympathieën, maar de onderhuidse ruk naar rechts die de Economic Review sinds de overname maakte, werd hierdoor wel bevestigd.

Er heerste een doodse stilte toen Bram met een verheugd gezicht knikte. In mijn verwarring kon ik niet duiden of iedereen bleef zwijgen vanwege Vandammes schoffering of omdat ze mij, de laatst overgebleven senior, als aangeschoten wild beschouwden.

De rest van de besprekingen ging langs me heen. Ik bleef zitten toen de vergadering opbrak, maar Vandamme deed of ik niet bestond en verliet de zaal. Mireille schoot me aan met een verblindende professionele glimlach: er stond aan eind van de middag een functioneringsgesprek op de rol. Dat was in elk geval iets beter dan een ontslagbrief, maar vernederend was het wel na de afwijzing van mijn *lead* artikel. Was het wel in de haak dat Vandamme twee functies combineerde: die van uitgever/directeur en hoofdredacteur? Nou ja, het scheelde in de overheadkosten, want de krant draaide nog steeds met verlies.

Vreemd gevoel: er was geen druk op de ketel meer, geen deadline. Ik kuierde in gedachten terug naar mijn werkplek. Ook nu sprak niemand me aan. Deze keer vond ik dat wel zo prettig. Persoonlijk dan; het was een veeg teken dat de redactie zo uit elkaar werd gespeeld dat er van een zeker groepsbewustzijn, noem het collegialiteit, geen sprake meer was, laat staan solidariteit. Of zag ik alleen maar een zwijgen om me heen dat uitsluitend mij betrof? Mijn hoofdartikel werd niet geplaatst en ik moest bij de baas komen voor een functioneringsgesprek. Hoezo senior redactielid?

Mijn andere vaste bijdragen hoefde ik pas volgende week te leveren. Er was nu gelegenheid voor literatuuronderzoek en internet-snuffelen. Zoals veel journalisten was ik in het geheim bezig met een boek, waar alle kennis en achtergronden die ik niet in de krant kwijt kon, in verwerkt konden worden. Ik dacht al een tijd na over het verband tussen economie en ecologie. Wat me momenteel bezig hield was dat ik een inhaalslag verwachtte in de energiesector, die een gigantische transitie van fossiel naar duurzaam moest gaan maken. Hoe zou dat plaats gaan vinden? Zouden de grote, soms multinationale energiebedrijven dat werkelijk doen? Ik zag ze in Frankrijk echt niet van de kernenergie afstappen, zoals ze in Duitsland van plan waren. Toch hadden beide landen enorme vorderingen gemaakt in zonnestroom en windturbines. De vlucht van kolencentrales in Nederland naar een groter aandeel biomassa om aan hun duurzaamheids te voldoen was een ronduit schandaal. Hele provinciegrote bossen werden er voor opgeofferd in Letland en de V.S. Over natuurvernietiging gesproken.

Of zou het ontstaan van kleine bedrijven, burger coöperaties en “stroomboeren” een keertje doorzetten? Dan zou eerst de wetgeving, in Nederland tenminste, moeten veranderen, want die hield decentrale opwekking tegen.

Een ander punt dat ik zich zag beginnen af te tekenen was dat zelfs een geringe opwarming van de Aarde, die ook nog een keer niet homogeen over de aarde verspeid plaats vindt, immense investeringen vraagt om alleen al de zeespiegelstijging voor te blijven. Daar tekenen zich megawinsten af en wie gaan die maken? Wat mij zorgen baarde is dat de politiek er met alle geweld een ‘*war on climate*’ van maakte, waar de grote jongens soepel op inspeelden. Ik zag de hele CO₂ business als een afleidingsmanoeuvre en een speeltje waar veel geld mee verdiend kon worden. Net als de melkquota indertijd. Of de aflaten die de kerk in de 15e eeuw verkocht aan rijke zondaars, die zich daarmee van een plaatsje in de hemel konden verzekeren.

Er was allang bewezen uit ijskernen uit Antarctica dat toename van CO₂ eerder een gevolg is van opwarming dan de oorzaak. En intussen gaan de grote ecologievernietigers ongehinderd hun gang met accijnsvrije olie: grote scheepvaart, industriële visserij, luchtverkeer, bio-industrie, mijnbouw, te land en ter zee en biomassa verstoffen.

Mijn probleem was dat het onderwerp te groot was voor mijn denkraam. Hier zou eigenlijk een interdisciplinaire groep wetenschappers en journalisten over moeten gaan schrijven, maar hoe krijg je zoiets van de grond?

Dankzij de oxazepam kon ik een paar uur in betrekkelijke rust besteden aan onderzoek naar deze schijnbare paradox, hoe de wereldeconomie feitelijk profiteert van de ecologische crisis die de grote uitbuiters veroorzaken. Eigenlijk schandalig dat de sectoren die er verantwoordelijk voor zijn niet alleen buiten schot blijven en in Nederland belasting komen ontduiken, maar grootscheeps profiteren van subsidies en publieke investeringen.

Er was echter in mijn databanken verbazend weinig wezenlijks over te vinden. De meeste auteurs bleven voor mijn gevoel allemaal aan de oppervlakte en schreven over de fenomenen en hun directe mogelijke oorzaken, zonder dieper in te gaan op de ontsporing van waarden en normen, de samenhang die verloren aan het gaan is. Ja ja, waarden en normen. Eigenlijk een maatschappelijk filosofisch onderwerp, metafysisch bijna. Dat zou de basis moeten zijn, niet alleen voor het handelen zelf, maar ook voor de beschrijvingen ervan in economische termen.

Het noodlottige gevoel dat er iets fundamenteel mis was, bleef knagen. Deed ik het wel goed, was ik niet te veel afgezwaaid van wat een economie-redacteur geacht wordt te schrijven? Waarom werd mijn artikel niet geplaatst? En dit onderzoek wilde ook al niet erg vlotten. Bovendien liep elke wezenlijke poging tot concentratie dood op de chemicaliën in mijn bloed, die door middel van de kunstmatige sloomheid wel mijn paniek voorkwamen.

Eén uur. Tijd voor een *break*. Opgelucht verliet ik het gebouw op weg naar de lunchafspraak met mijn goede vriend Anton. Hij pendelt tussen Berkeley en de Universiteit van Amsterdam, waar hij gastdocent sociologie van de verandering is. Ik keek uit naar de ontmoeting. Hij inspireerde me elke keer weer met zijn onorthodoxe denkbeelden.

2 WISSELING VAN GEDACHTEN

Bij een glas Chardonnay vertelde ik van mijn vergeefse onderzoek die ochtend. Ik had geen zin om de afwijzing van mijn *lead* artikel aan te kaarten. Eerst het gesprek vanmiddag met Vandamme afwachten.

‘Nog steeds voor je boek?’ Anton keek me schuin aan, of ik wel serieus was.

‘Ach, boek... ik zie steeds meer aanwijzingen dat economie feitelijk een afgeleide van ecologie is. Daar wil ik een aantal hypothesen bij formuleren, want veel theorie kom ik niet tegen.’

‘Waarom ga je er niet op promoveren?’

Een rake opmerking, typisch Anton, meteen doorstoten naar de kern. Breken met de journalistieke deadline cultuur zou me goed kunnen doen. Alleen durfde ik mijn baan niet op het spel te zetten. Net zoals ik na mijn doctoraal niet had durven doorgaan voor een dissertatie.

‘Ach, zoveel stelt het niet voor. Een paar simpele hypothesen en verbazend weinig literatuur.’

‘Dat maakt het juist bijzonder.’ Hij keek me olijk aan. Hij deed dat telkens weer en elke keer raakte ik er van in de war. ‘Er wordt al zoveel van elkaar overgeschreven. Er is in jouw vakgebied genoeg te winnen met originele denkbeelden...’

‘Het gaat eigenlijk helemaal niet over economie in de enge zin van het woord.’

‘En economen hebben zelden originele denkbeelden, wilde ik zeggen. Wat is de sleutel van je onderzoek?’

‘De kracht van resonantie, hoe de ene ontwikkeling de andere stimuleert. Hoe nadenken over duurzaamheid of energiebesparing doorwerkt in heel andere sectoren. De cohesie die er is, de magie van synchroniciteit. De samenhang der dingen, hoe een andere ecologie een andere economie voortbrengt en omgekeerd.’

‘*Gibberish.*’

‘Wat?’

‘Vaag gezwam. Wees concreet.’

Zijn botte commentaar blies me volledig van de sokken.

Anton zag het. ‘Je bent echt uit je doen, hè? Vroeger werd je fel als ik zoiets zei.’

Mijn ogen waren gericht op de ronddraaiende wijn in mijn glas.

‘Ik zal je helpen. Wat beweegt je om hierover te willen schrijven? Wat zijn de waarnemingen die je aan het denken hebben gezet?’

Het lukte me niet.

‘Laten we wat bestellen.’

Anton wenkte het dienstertje en bestelde een lunch. Ziende dat ik er nog niet helemaal was, ook een voor mij. Ik liet hem, zijn keuzes voor voedsel waren doorgaans beter dan de mijne.

Een tweede glas bracht het leven in me terug. De “vriesmodus” ontdooide. De gedachten in mijn brein gingen weer stromen. Aarzelend zocht ik er mijn weg.

‘Ik denk, ik bedoel, ik meen te zien dat er verbanden en resonanties in de economie een rol spelen, die niet alleen niet rationeel zijn, maar zelfs ronduit irrationeel, door emoties gestuurd en daarom niet meer met logica te verklaren. De normale causaliteit schiet te kort, er is geen duidelijke oorzaak en gevolg relatie, het verband is soms zelf retrocausaal.’

‘Met retrocausaal bedoel je het verschijnsel uit de kwantumfysica van verstrengeling, dat gevolgen in de lineaire tijd eerder plaats vinden dan de oorzaken?’

Ik moest even nadenken. Bedoelde ik dat? Waarom gebruikte ik dat woord?

‘Ik meen zulke verschijnselen waargenomen te hebben, ja.’

‘Noem je dat soms magie?’

‘Nou ja, tegen jou, ja. Om de tegenstelling duidelijk te maken ten aanzien van de gangbare mathematische economische modellen. Ik heb de sterke indruk dat die mosterd na de maaltijd zijn en een schijnexactheid bieden. Ze zijn in mijn ogen onbruikbaar voor voorspellingen. Ik bedoel, trends doortrekken kan iedereen zolang de omstandigheden constant blijven. Maar als er een breuk optreedt, falen al die modellen.’

‘En ontstaat er chaos?’

‘Chaos... Zelfs chaos blijkt een zekere orde te vertonen als je je perspectief verruimt. Dan kan je patronen gaan zien. Maar misschien is er geen voorspelbare orde.’

‘Hm, dat zou best eens wél tot de mogelijkheden kunnen behoren. Binnen een bepaalde bandbreedte zou een chaostheoretische benadering heel vruchtbaar kunnen zijn en juist wel valide voorspellingen kunne opleveren.’

Mijn brein pikte het niet op, was met zijn eigen kronkels bezig.

‘Er zijn spiraaleffecten, spiegelingen, de natuur die blijkbaar een soort bewustzijn heeft en ons waarschuwt, maar in een taal en code die we niet begrijpen,’ zei ik zachtjes. Want dat had weinig met economie te maken en alles met ecologie. ‘Dat kan je rangschikken als nog niet begrepen onderdelen van de wetenschap, maar ik zie het wat ruimer, het gaat om een dimensie die we in de wetenschap ontkennen. Ik zou het de dans tussen ecologische elementen willen noemen, zoiets als de *Tao van Fysica* van Fritjof Capra.’

‘Dat was indertijd een baanbrekend boek. Hm, het concept dans... daar zit muziek in.’ Hij lachte schaterend. ‘Ik wilde zeggen, bij dans hoort muziek.’

De humor ging een beetje langs me heen. Mijn hoofd zat vol met ernstige gedachten, waarvoor nu de kans was om ze uit te spreken zonder meteen over de hekel gehaald te worden.

‘Economie is te zien als een min of meer logische verklaring van verbanden tussen de waarde van producten en diensten, tussen processen en belangen. Maar het is slechts één perspectief op wat je ecologische systemen kunt noemen. Zoals bijvoorbeeld de klimaatsituatie van de aarde, het supersysteem waar alles in valt. Systemen reageren op álle interacties, niet alleen materiële. Het onderscheid tussen economie en ecologie is een essentieel middel om verklaringen te kunnen formuleren. Economie is beperkter dan ecologie, het is een onderverdeling die we op de eerste plaats hebben gezet. Ecologie wil daarentegen zeggen dat alles met elkaar samenhangt.’

‘Dat is een breed concept.’

‘Klopt. Ecologie wordt veelal gezien als biologie en milieukunde. Dat is te beperkt, te materialistisch. Juist de interactie met niet materiële aspecten is zo interessant, hoe emoties en interpretaties een rol spelen.’

‘Daarmee raak je aan de moderne sociologie.’

‘Dat klinkt me logisch in de oren. Ecologie is breder dan de biologische oorsprong van het woord, er is ook de ecologie van een planeet, een zonnestelsel of zelfs van de Melkweg. Ecologie in die interpretatie richt zich

op de wisselwerking tussen organismen onderling en met hun omgeving. Organismen kunnen ook organisaties, levensgemeenschappen, subsystemen zijn, de interacties kunnen materieel en immaterieel zijn. Het is dus veel meer dan wat zich alleen binnen het systeem of binnen de materiële dimensie afspeelt. Je kunt het niet meer uitdrukken in dollars of BNP, net zo min als je leven kunt uitdrukken in alleen maar de materiële interacties.’

‘Er zit passie in je betoog, Jonathan. Je klinkt nu heel anders dan tien minuten geleden. Hou dit vast, dan komt je boek er.’

De maaltijden stonden er al een tijdje en we begonnen met de soep. Mijn brein begon over zijn toeren raken en mijn lichaam nam gretig de voeding op, de eerste van deze dag. Mijn eettempo lag hoger dan dat van Anton, hetgeen me gelegenheid gaf iets te berde te brengen.

‘Weet je, ik zie steeds weer dat er in de economie andere, half begrepen factoren en invloeden zijn, die de richting van de ontwikkeling meer beïnvloeden dan de cijfertjes van de wetenschap. Iets wat me voortdurend bezighoudt is het klimaat. Wordt het anders als we het anders noemen? Ja, want door de hele *war on climate* zien we de economie door de bocht gaan, met nu meer nadruk op voorkomen van opwarming in plaats van dealen met de consequenties. We gaan niet de dijken verhogen, maar elektrische auto’s met zware subsidies voor de yuppen promoten. De energieprijzen voor de burger gaan omhoog omdat ze de CO₂ van kolencentrales willen opslaan. De export van Gronings aardgas veroorzaakt aardbevingen waarbij diezelfde burgers uiteindelijk voor de consequenties opdraaien. De hele klimaatproblematiek staat bol van de misinformatie, van manipulatie, van wantrouwen en eigenbelang. Het probleem is niet de energie, maar hoe de machthebbers er mee omgaan. Er is een ecologische visie nodig om dergelijke fenomenen in beeld te brengen. Daar wil ik me mee bezig houden.’

‘Bravo, Jonathan! Een *mission statement* om u tegen te zeggen.’

‘Maar met dat soort kreten kom je niet ver in wetenschappelijke kringen,’ voegde ik er aan toe toen Anton naar me bleef grijnzen.

‘Nee, je hebt gelijk, alleen de echt grote denkers zullen je begrijpen, al zullen ze het woord magie niet neer durven pennen,’ vergoelijkte hij bij het zien van mijn ongelukkige gelaatsuitdrukking. ‘Leg eens uit wat je daar mee bedoelt, maar eet eerst dit kostelijke eten op.’

Hij had inderdaad een bijzondere lunch uit de kaart samengesteld.

De warmte van de soep vooraf had me een beetje ontdooid en ik kon genieten van elke hap. Ondertussen sprongen mijn gedachten alle kanten op. De drang om een nieuwe gedachte uit te spreken was zo groot dat ik na mijn laatste hap meteen losbrandde.

‘Nog iets. Je kent mijn artikel waarin ik stel dat de moderne economie in feite zich beperkt tot een kwantitatieve beschrijving van materiële relaties binnen en tussen ecologische systemen?’

Anton knikte al kauwend en keek me boven zijn beladen vork aan.

‘Mijn stelling is dat daarmee kwalitatieve factoren worden ontkend. Zoals reactiepatronen die samenhangen met de identiteit van de subsystemen. Tot welke subcultuur iemand zich vindt behoren. Dat is heel wat anders dan de modellen die strikt causaal en vooral reductionistisch zijn, met centraal de homo economicus die altijd rationeel kiest. Ze gaan helemaal voorbij aan niet-materiële waarden en normen.’

‘Aan culturele factoren, zou je kunnen zeggen,’ beaamde Anton en veegde zijn mond met het servet af. ‘Daarmee beland je hoe dan ook bij de sociologie, of, als je wilt, de culturele antropologie.’

Het dienstertje kwam de tafel afruimen en Anton bestelde espresso voor ons. Hij speelde met zijn nog steeds keurig gevouwen servet – dat van mij was een frommel geworden. Bedachtzaam zei hij: ‘Dat je uitgaat van biologie, de beschrijving van een ecologisch systeem, biedt een verrassende kijk. De mens, de samenleving, de overheid, de hele samenhangende natuur van de aarde zijn ecosystemen. Als je dat allemaal ziet als biologisch kan het nieuwe inzichten opleveren hoe grote systemen van levende organismen werken. Nogmaals: allemaal sociologie.’

Mijn reactie werd afgekapt door een signaal van mijn zakenmobiel dat de krant een sms had gestuurd. Omineus. Mijn hart sloeg op hol. Een blik op het scherm bevestigde mijn panische gevoel: of mijnheer Fonck direct naar het kantoor van Vandamme wilde komen.

‘Verdomme, Anton, ik moet bij de baas komen.’

‘Nu meteen?’

Ik knikte verslagen.

‘Krijg je de zak?’

‘Bang van wel.’

‘Het gesprek is nog niet af, Jonathan. Voel je ervoor om het morgen voort te zetten? Het kan belangrijk zijn, juist in deze periode in je leven.’

Mijn benen waren beverig toen ze mijn lichaam moesten gaan dragen.

‘Ga maar,’ zei Anton zachtjes. ‘Ik reken wel af. Kom morgen weer hier lunchen, maar iets eerder, om twaalf uur, dan gaan we verder praten.’

Ik knikte en liep in een waas van onzekerheid de deur uit. Onderweg stuurde ik een tekstberichtje terug met mijn vermoedelijke aankomsttijd.

God, ik voelde me nog zenuwachtiger dan toen ik op school bij de rector moest komen, die me met mijnheer Fonck aansprak als het echt ernstig was.

3 IN VRIJE VAL... EN DAN IS ER EEN PARACHUTE

Mijn voetstappen maakten geen geluid in de gang met vast tapijt. Mijn hart klopte daarentegen bijna hoorbaar in de gedempte stilte. Dit was altijd de verdieping van de directie geweest. Vandamme had bij zijn aantreden duidelijk gemaakt dat hij als hoofdredacteur/directeur niet *primus inter pares* was, maar dat hij van de nieuwe aandeelhouders de ondubbelzinnige opdracht had gekregen om de Economic Review winstgevend te maken. We waren allemaal mee omhoog verhuisd: het gebouw was verkocht en de onderste verdiepingen waren bezet door andere bedrijven.

Mireille, zijn secretaresse, was ook nieuw, een koele yup in dure kleren. Ze wuifde me met een onpersoonlijke glimlach door, de deur naar het hoofdkwartier stond aan.

‘Fonck, ga zitten.’ Korter kon het al niet.

‘Fonck, je zet me voor een moeilijke keuze.’ Vandamme keek me boos aan.

‘Je bent hier de beste journalist, maar je overtuigingen stroken niet met de lijn die de krant is ingeslagen.’

Een lijn sla je niet in, Vandamme. Je slaat een *weg* in.

‘In je vorige *leads* hebben we al veel moeten schrappen, maar in plaats van dat het je op koers brengt, ga je helemaal dwars liggen.’ Hij sloeg op een stapel kranten op zijn bureau. ‘Ik heb al weken geleden de opdracht van mijn aandeelhouders gekregen om je contract op te zeggen als je niet verandert. Ik zie geen enkele aanwijzing dat je je wil conformeren aan de koers van de Economic Review, Fonck.’

Vries. Bevroren. Niet bewegen.

‘Verdomme, Fonck! Waar ben je mee bezig?! Is het zo moeilijk om je een beetje aan te passen? Ik wil je niet kwijt, maar op deze manier kan ik je niet handhaven.’

Mijn stem werkte niet. Na enig kuchen kwam er gesmoord uit: ‘Gaat u me eruit gooien?’

‘Ik gooi niks, Fonck! Je bent jezelf eruit aan het werken. Je hebt je na de overname geconformeerd aan het nieuwe beleid, toch? Nou, daar zie ik weinig van!’

Een golf van maagzuur benam me de adem; tegelijk ermee kwam een golf van woede op. 'Is er dan zo weinig tolerantie dat er geen afwijkende standpunten geoorloofd zijn?' Ik stond op, bevangen door een woede die ik niet van mezelf kende. 'Moet de krant een eenheidsworst worden? Dit lijkt wel een... een...' Ik had pogrom willen zeggen, maar dat was geen goede vergelijking. Mijn hand zocht de stoel achter me.

'Niet van de *lead* journalist, Fonck. Die vertolkt de koers van de krant.'

'En die is neoliberal?'

'Dat is maar een woord, Fonck. De *Economic Review* wil toonaangevend zijn in de discussie over economische gebeurtenissen en modellen...'

'Met een eenzijdig standpunt? Geen verschillende kijken op de zaak?'

'Jawel, maar niet van de *lead* journalist!' schreeuwde Vandamme kwaad.

'Geef me dan een ander contract.'

Hij bond in. 'Dat kan niet, je naam is te zeer met de krant verweven.'

'Wat bedoel je?'

Hij keek even opmerkzaam naar me toen ik in de hitte van de woordenstrijd hem niet meer met u aansprak.

'Kan je dat zelf niet bedenken? Alle artikelen van jouw hand zullen als toonaangevend voor de koers van de krant gelezen worden.'

'En onder pseudoniem?' Het ging om mijn inkomen! Om mijn voortbestaan!

Hij schudde zijn hoofd. 'Iedere regelmatige lezer zal jouw stijl, jouw keuze voor onderwerpen herkennen. Nee, dat is geen optie.'

'Kan je me dan geen onderwerpen geven waarover ik kan schrijven? Onderwerpen waar ik me in kan uitleven?'

Hij schudde zijn hoofd. 'Je hebt je de afgelopen maanden duidelijk genoeg geprofileerd, Fonck. Ik zie geen mogelijkheden om je opeens artikelen te laten produceren die passen in ons beleid.'

Hij bleef zijn hoofd schudden. 'Ik ga je op non-actief stellen, Fonck. Ook je columns komen te vervallen. Je krijgt een afkoopsom mee. Houd er rekening mee en ga iets anders zoeken. Eind van de maand gaat je afkoopsom in.'

Het was duidelijk dat hij er moeite mee had. Met lood in de schoenen hees ik me overeind. De leegte in me was duizelingwekkend. De zak gekregen, na 23 jaar. Moe en met krampende darmen waggelde ik nietsziend de

kamer uit, hoorde al niet meer wat Vandamme en Mireille tegen me zeiden, naar de trap, geen andere mensen tegenkomen, waar stond mijn auto?

Het was nog voor de spits en mijn uittocht uit de stad verliep zonder haperingen. Pas op het laatste stukje naar het zomerhuisjespark drongen de tranen zich zo op dat ze begonnen te rollen.

Ik was alleen.

Geen werk.

Geen inkomen meer, straks.

Wat moest ik doen?

Thuis ging ik op zoek naar mijn medicatie. Met de strip in mijn handen kwam er walging op. Dit was niet de weg. Wat dan? De fles wijn in mijn blikveld leek het antwoord te geven. Maar ik dronk alleen als ik me lekker voelde!

Strand.

Een haastige vlucht naar het zand en de zee, de lucht en het licht.

Hoewel de wanhoop zich diep in mij verankerd had, hielpen de regelmatige stappen op het harde zand langs de eblijm me mijn evenwicht te hervinden.

Nu moest ik wel iets anders bedenken. De kameleon had geen trucs meer om onzichtbaar in de achtergrond op te gaan.

Na een vermoeiende wandeling en een oninteressante zonsondergang in vele tinten grijs was mijn thuiskomst in het donkere en koude huisje een zielige vertoning. Uit het vriesvak diepte ik de laatste pizza op. De geuren van de bakkende hartigheid, de tikkende radiatoren van de verwarming, het eerste glas fonkelend rode wijn en het knappen van het ontvlammende hout in de open haard waren evenzovele harten onder de riem. Ik had het gered zonder pillen. Even dan.

Begeleid door de dampende pizza, het glas wijn en een plotselinge overdosis moed schoof ik achter mijn laptop op de tafel. Met een grimmigheid die ik niet van mezelf kende redigeerde ik het afgewezen artikel naar de veel radicalere versie die het had moeten worden. Tegen middernacht was de fles leeg, de haard uitgebrand en stond het artikel, inmiddels twee keer zo lang, op mijn persoonlijke website met links op Facebook en Twitter.

Enigszins duizelig ging ik slapen.

Midden in de nacht was het dezelfde nachtmerrie die me parten speelde.

De duizeligheid werd een duizeling. Onmacht om op mijn benen te staan hield me gevangen. Al mijn zekerheden brokkelden af en verdwenen in een zwart gat. Eerst mijn huwelijk, nu mijn baan. *What would be next?* Ongelukken komen altijd met z'n drieën, toch? Zou mijn persoonlijke... NEE! Ik zou niet wegglijden in paranoia en depressie! Geen slachtoffer van DSM 5 en mensonterende farmaca!

In het keukentje maakte ik soep. Uit een pakje, maar evengoed een opkikker. Met de dampende kom tussen mij en het toetsenbord riep ik mijn accounts op. Mijn site was al enkele keren bekeken.

Ik begon met een Engelse *summary*. Na een tijdje be kroop de kou me en kroop ik, niet meer duizelig, terug in bed.

De zonsopgang onthulde mij, gekleed in een dikke duffel en een warme trainingsbroek, langs het strand. Wat een zegen was een zomerhuis aan zee! Het werd allengs rustiger in mijn hoofd.

Bij het ontbijt met het laatste, opgebakken brood uit de oven en een vakkundige latte uit het koffieapparaat – uiteraard Italiaans – ontstonden diverse scenario's voor de rest van mijn leven. Terug naar Eveline was geen optie: dat voelde als dood aan. Een boek schrijven stond nummer 1, maar hoe dat dan moest met geld en zo was nog een onbeschreven blad. Artikelen schrijven voor de open markt was de dichtstbijzijnde mogelijkheid.

Eenmaal op dat punt overviel een gevoel van verlaten zijn me, zo sterk dat er tranen op mijn toetsenbord vielen. Zonder krant was het leven als geamputeerd. We waren samen opgegroeid, als het ware. Als tweelingen. Hoe moest ik verder leven, zonder mijn wederhelft? Pas nu drong de werkelijke betekenis van Eveline's stap om te gaan scheiden tot mijn hart door: ik was meer met de krant getrouwd geweest dan met haar. En de jongens? Hoe was mijn gevoel naar hen toe? Afstand. Ze waren min of meer volwassen en bijna van een andere planeet, met hun wiet en hun games.

Als een soort excuus schoten mijn gedachten terug naar de krant. Dat was veiliger, ondanks mijn ontslag.

Ik besloot met de bus en de trein naar de krant te gaan. Dan kon ik veilig drinken bij de lunch met Anton. Bang om in paniek te raken nam ik alvast een oxazepam.

Gewoontegetrouw keek ik bij de weg even in de brievenbus, net als thuis,

hoewel bijna niemand wist dat ik voorlopig in ons zomerhuis was getrokken.

Een brief. Wie schreef er nog brieven? Handgeschreven adressering. Sterke mannenhand. Geen afzender. Poststempel Amsterdam. Dat zei niks: tegenwoordig werden brieven op de plaats van bestemming afgestempeld. Ik stak de envelop in mijn binnenzak en liep naar de bushalte.

Op de redactie was niets te merken. Blijkbaar was het nieuwtje van mijn ontslag nog niet doorgedrongen. De column die zich vannacht van mijn herziene artikel had afgescheiden ging eigenlijk over hetzelfde, maar dan verpakt in een commentaar op de handelsoorlogen die her en der op de aardbol woedden. Ik verzond hem naar de eindredacteur.

Een post op mijn scherm: Vandamme wilde me vanmiddag spreken. Ik bevestigde de afspraak en vertrok naar mijn lunch met Anton.

Het was nog rustig in het etablissement. Anton zwaaide naar me vanuit een hoek en schonk een glas wijn voor me in vanuit een fles in een koeler. Dat beloofde wat.

‘Je ziet er beter uit dan gister,’ was zijn begroeting.

‘De valbijl is gevallen. Dan is automatisch de angst dat hij elk moment kan gaan vallen voorbij.’

‘Ik heb je tweets gelezen.’ Verrassing!

‘Heb je het artikel op mijn site ook gelezen?’

‘Bravo, Jonathan! Dat is beslist andere koek dan wat er bij je krant van je artikelen overblijft. Een mooi begin voor je boek.’

Mijn blik vertelde hem hopelijk hoe blij dit me maakte. Hij begreep het! Het gaf me moed om de gedachten verder uit te spinnen.

‘We moeten niet zozeer kijken naar wetmatige, zogenaamd wetmatige oorzakelijkheden, maar naar de kracht van resonantie, hoe de ene ontwikkeling de andere stimuleert, voorbij de grenzen van het materiële. De cohesie die er is, de magie van synchroniciteit, de magie van vooruitgang, van leven, ordening, hoe we de entropie en vervlakking tegengaan...’

‘Waarom aarzel je? Ga door, het klinkt heel interessant.’

Hier en nu was de gelegenheid om al mijn onuitgesproken gedachten en hypothesen tot een geheel te formuleren. ‘Kijk, dat aanleunen van de menswetenschappen bij de natuurkunde en wiskunde is volgens mij een doodlopend paradigma. Fysici kunnen vooruitgang niet verklaren.’

‘Dat is inderdaad een interessante gedachte, Jonathan! Fysici doen hun best dat wat ze kunnen meten met formules te begrijpen. Daarmee wordt elk fenomeen dat voldoet aan de formule voorspelbaar. Hm, laten we dat doortrekken naar de economische wetenschap: als economen wiskundige formules gaan gebruiken, proberen ze daarmee een soort wetmatigheden te introduceren, die er niet zijn!’

‘Precies! Economie is meer dan alles vertalen in *assets*, in formules, in emotionele en rigide modellen. We moeten nadenken over hoe duurzaamheid, energiebesparing en innovatie doorwerken in heel andere sectoren. Als we gaan begrijpen hoe grote systemen van levende organismen werken, kunnen we daarvan leren. De mens, de samenleving, de overheid, de hele samenhangende natuur van de aarde zijn ecosystemen. Het gaat om de samenhang der dingen, hoe een andere ecologie een andere economie voortbrengt en omgekeerd.’

‘Dat is een hele opgave die je jezelf stelt, Jonathan. Ik zou het bijna een filosofisch concept willen noemen.’

We keken elkaar over ons glas aan.

‘Je doet me verstoeld staan, Jonathan.’

‘Hoezo?’

‘Ik had die diepgang bij jou niet kunnen vermoeden. Hoewel...’

‘Hoewel wat?’ toen hij bleef zwijgen.

‘Het artikel dat ik van je heb gelezen is misschien nog niet rijp, Jonathan. Wat er bijvoorbeeld aan ontbreekt is het benoemen van correctiemechanismen. Iets uit mijn vakgebied en de systeemleer: positieve terugkoppeling versterkt het proces, negatieve terugkoppeling dempt het. Wat veroorzaakt verandering – hoe voorkom je dat het gedempt wordt – en hoe wordt daarnaast tegelijk de permanentie, de homeostase, gegarandeerd? Het overleven? Hoe reageren ecosystemen op ontsparingen binnen hun territorium, hoe houden ze uitschieters binnen controleerbare grenzen? Anders dan via populatiekrimp of -groei door gebrek of overvloed aan voedsel, wat doorgaans betrekkelijk langzame terugkoppelingsmechanismen zijn. En dan is er de vraag: hoe vertaalt zich dat bij mensen in aanpassingen, in innovatie?’

Anton was werkelijk op dreef. Dat werkte weer stimulerend bij mij: hij riep dingen in mijn herinnering terug die ik eigenlijk was vergeten.

‘Dat kan wel zo zijn, Anton, maar ik stootte wel degelijk op de kwestie van sturing. De vraag die emanent werd was: vindt er in natuurlijke ecosystemen bewuste communicatie plaats, is er een soort collectief bewustzijn? Kunnen bomen in een natuurlijk woud met elkaar communiceren? En met andere organismen? Of is een ecosysteem een blinde automaat waar acties reacties oproepen, net zolang tot fluctuaties vanzelf uitdempen? Ligt alles vast, of is er iets van vrijheid? Daar ligt mijns inziens de link met het vrije markt mechanisme in menselijke ecosystemen: ieder voor zich en God voor ons allen. Maar misschien is die god in die formule niets anders dan een nieuwe laag in de aansturing, in het veranderingsproces.’

Anton knikte. ‘Daar heb je de tijger bij de staart. Afgezien van de bewustzijnskwestie denk ik dat er tal van automatische terugkoppelingsmechanismen in natuurlijke systemen zitten, net als in menselijke. Daar is in de sociologie veel onderzoek naar gedaan. Processen kunnen twee richtingen opgaan: naar het uitdempen van fluctuaties, het weer stabiel worden. Permanentie. Daaraan inherent is het risico van afsterven. Het is ook mogelijk dat de interferentie met interne of externe signalen of verstoringen tot oscillatie leidt, zelfs soms zo groot dat het systeem instort. Je weet wel: de brug waar soldaten uit de pas moeten lopen, anders gaat de brug steeds harder zwiepen en breekt hij.’

Iets van weemoed speelde door mijn gemoed. We waren al bijna twintig jaar vrienden en nu pas kwam onze diepgang boven. Dat was overigens een malle vergelijking. Een manke zelfs.

‘Wat zit je te grinniken?’

Ik vertelde van mijn gedachten en associaties.

‘Laten we hopen dat als er diepgang boven komt, dat niet betekent dat ons schip is gekapseisd,’ lachte hij.

Wat was die man toch onverwoestbaar positief. We waren nog lang niet uitgepraat en bij het mooie dienstertje dat langskwam bestelden we een uitgebreide lunch. Ze leek het best leuk te vinden om door twee avontuurlijke heren met de ogen aanbeden te worden. De zwier van haar rokje toen ze zich omdraaide had iets uitdagends.

Weer ernstig: ‘Anton, die cybernetische aanpak, hoe sturing kan uitpakken in de techniek, ken ik. Ik ben vooral benieuwd naar je sociologische formules, hoe dat bij menselijke systemen gaat.’

Anton keek me schuins aan. ‘Het zijn geen formules, Jonathan, het zijn processen, veelal bewust gecoördineerde beïnvloedingen waarmee ontwikkelingen gestuurd worden.’

Ik keek hem vragend aan.

‘Lees je mijn publicaties eigenlijk wel?’

‘Laatste tijd weinig gelegenheid gehad,’ mompelde ik.

‘Jonathan, wat is er aan de hand? Zo ken ik je niet. Ben je depressief?’

Mijn schouders gaven een dubbelzinnig antwoord.

‘Heb je moeilijkheden met Eveline?’

‘Nee, dat gaat eigenlijk heel goed. De scheiding is pijnlijk, maar het loopt. Ik was meer met de krant getrouwd dan met haar en Eveline pikte dat niet langer. Terecht. Ik twijfel meer aan m’n werk, Anton. Ik ben bang dat alles om me heen instort nu mijn contract opgezegd is.’ Zo, het was er toch van gekomen om mijn angst uit te spreken.

‘Je had toch een vaste aanstelling?’

‘Niet meer. Bij de overname is iedereen ontslagen en op tijdelijke contracten weer aangenomen. Of niet.’

‘O ja,’ mompelde Anton. ‘Ze hebben een sterfhuisconstructie gebruikt.’

‘Vandamme, de hoofdredacteur, wil vanmiddag nog een keer met me praten. Misschien dat het wat oplevert. Iets freelance achtigs.’

Anton keek me aan. ‘Crisis, hè? Probeer het te zien als een moment voor ingrijpende veranderingen.’

‘Nou, ingrijpend zullen ze zeker zijn.’

‘Niet zo somber. Je hebt een goede reputatie, je schrijft helder en laat weinig weg, kortom, je zal ook op freelance basis je artikelen kunnen verkopen. Waar we net over praatten is actueel en je hebt een originele visie en veel diepgang, je kent het veld en de spelers. Breid je onderzoek een beetje uit naar andere disciplines, Jonathan, dan wordt het een echt essay dat de mensen willen lezen.’

Dat was een aardig ingeklede, maar forse reprimande. Gelukkig zei hij het als een vriend en niet als een kritische hoogleraar.

‘Bedankt voor de tip.’

Het eten werd geserveerd en de lege fles witte wijn werd vervangen door een rode. Anton had deze keer een kunstige salade als voorgerecht gekozen. Knabbelend op een stukje stokbrood hervatte hij het gesprek.

‘Wat is je centrale these? Kan je die al formuleren?’

‘Mijn stelling is dat economische systemen ook ecologische systemen zijn. Ze hebben een netwerkstructuur en reguleren zichzelf door communicatie, zelfreflectie en onderhandelingen tussen deelnemers die ongeveer vergelijkbare individuele en collectieve belangen hebben.’

‘Dat klinkt mij als een systeembeschrijving van ecologie in de oren.’

Verwarring. Wat had ik gezegd?

‘Eh, ecologie en economie lopen niet zo ver uiteen wat betreft processen.’

‘Net als sociologie. Leerpunt, zie je dat? Menselijke processen door verschillende brillen bekeken.’

Een nerveus lachje was het enige dat mijn overdonderde gemoed op kon brengen. Toch verhinderde dat mijn brein niet om complexe gedachten vast te houden en uit te spinnen. Een merkwaardige constellatie die me eerder al bij mezelf was opgevallen.

‘Anton, er spelen zoveel factoren mee die niet opgemerkt worden in de reductionistische aanpak van de wetenschap. Er zijn koppelingen die helemaal niet logisch zijn, misschien niet eens causaal. Het probleem is dat de hedendaagse wetenschap daar niet naar wil kijken. Ecologie en economie zijn twee kanten van hetzelfde, en hun wisselwerking is waar het mij om gaat. Het is geen rationeel algoritme, in de zin dat er geen strakke regels zijn, geen platte logica, maar wel resonantie, synchroniciteit. Als die ontbreekt, als er valse frequenties zijn, als er geweld wordt gebruikt, ontstaat er schade.’

‘Zie je wel! Dat zei ik net, je kijkt in feite naar magie! Dat is interessant! In feite is magie, in mijn ogen dan, niets anders dan manipulatie van de werkelijkheid via resonanties. De meeste mensen hebben er geen weet van, al praktiseren ze het dagelijks. Mensen als Rupert Sheldrake, met z’n theorie van morfogenetische velden, proberen de betekenis van biologische resonantie al jaren op de agenda te krijgen, maar ze vinden niet veel gehoor.’

Dit was een Godsgeschenk; ik trok mijn notitieboekje en schreef het op. ‘Daar help je me enorm mee. Heb je nog meer van die *oneliners*?’

Het hoofdgerecht werd geserveerd en het leuke meisje schonk onze glazen nog eens vol. We aten een tijdje in stilte. Ik kon bij Anton zien dat zijn brein intussen druk bezig was met hele andere dingen dan eten. Toch zat hij er overduidelijk van te genieten. Kunstig, twee heel verschillende dingen tegelijk doen en allebei met volle aandacht.

‘Ik denk al veel langer dat magie heel gewoon is,’ begon hij terwijl hij met een stukje brood de jus van zijn bord opveegde. ‘De meeste mensen noemen het toeval. De wetenschap kan er niets mee, want het is niet op afroep herhaalbaar, op een metertje af te lezen of statistisch aan te tonen. Maar we lopen er allemaal tegenaan, er gebeuren de hele tijd onverklaarbare dingen. We mogen het alleen niet magisch noemen, of zelfs maar spiritueel, maar het is wel een deel van ons leven.’

‘Zijn dat niet alleen maar incidenten?’

Anton keek me getroffen aan. Sprak ik nu als de advocaat van de duivel?

‘Elke ervaring is een incident,’ antwoordde hij behoedzaam.

‘Hoe bedrijf je in hemelsnaam wetenschap op basis van... van niet te rijmen incidenten?’

Hij begon te lachen. ‘Gewoon, Jonathan. Zoveel mogelijk verslagen van incidenten verzamelen en daar patronen in proberen te herkennen.’

‘Ook magische incidenten?’

‘Waarom niet? Als je denkt aan hoe men vroeger dacht over magie en hoe het begrip “correspondenties” veel werd gebruikt, dan zou je ook kunnen spreken over resonantie. Om in internet termen te blijven: we spreken over ‘links’ naar andere domeinen. Zoals resonantie met de *otherworld* die we in het spirituele en religieuze denken tegenkomen.’

Ik schudde mijn hoofd. ‘Daar kan ik niks mee, Anton.’

‘Waar zit ‘m dan de kneep volgens jou?’

‘Daar kan je toch geen statistiek mee bedrijven?’ mompelde ik weerspannig.

‘Aha! Je kent het gezegde: je hebt leugens, grote leugens en...’

‘Statistiek,’ antwoordde ik lam.

‘Precies. In mijn vakgebied is statistiek onbruikbaar. Verandering begint altijd rond een punt, een focus. Dat kan een persoon zijn, een boek, een organisatie, een leefgemeenschap... van alles. Zelfs een popfestival.’

‘Zols Woodstock? *Autonomous zones*?’

‘Precies! Daar waar vanzelfsprekende, gevestigde waarden en normen krities – met *i e s* – worden bekeken, waar de sociale en economische druk om je aan te passen even weg is, daar worden maatschappelijke en culturele veranderingen, vernieuwingen uitgedroefd!’

‘Waarvan acte.’ Mijn notitieblokje raakte aardig vol. Anton zwaaide met

een guitige blik naar het mooie dienstertje, dat met een lach op haar gezichtje meteen toeschoot. ‘Liefje, wil je deze twee heren nog een glas droge rode wijn, Spaans als je dat hebt, brengen, met een plankje Franse kaas?’

Legde hij zijn hand nu op haar aantrekkelijke achterste? Nee, in haar taille. Oude snoeper. Ik zou er wat voor willen geven om het meisje... Ik zou het niet durven, zeker niet met al de *#metoo* commotie. Misschien raak ik wel nooit meer een vrouw aan.

Het scheen Anton niet te deren: ‘Doet me aan mijn studententijd denken. We deden in die tijd niets anders dan ons aanpassen, een goede cv opbouwen en *streben, streben,*’ lachte hij en knipoogde. *Neuken, neuken,* hoorde ik hem eigenlijk zeggen. Mooi niet, de seksuele revolutie liep in mijn studententijd dood op AIDS.

Toen onze glazen kwamen en een plank met diverse kaasjes en een mandje met stokbrood voor zijn neus werd neergezet, zag ik met jaloerse ogen hoe Anton met het dienstertje flirtte. Dat kon ik nou helemaal niet. Zou het komen omdat hij zich vrij voelde? Geborgen? Gelukkig in zijn relatie met Alexander?

‘Je had het over een *otherworld*.’

Het kostte hem geen enkele moeite zijn hersens bij het gesprek te houden, al bleven zijn ogen even dralen bij het bevallige dienstertje.

‘De moderne kwantum-fysica heeft, als verklaring voor de manifestatie van energie in discrete kwanta als elementaire deeltjes dan wel golven, een complexe en erg mathematische multidimensionele *stringtheorie* geconstrueerd. Ook voor de fysica is dus een *otherworld* voorbij ruimte en tijd nu bespreekbaar.’

‘Erwin Lazlo heeft het over een bezielde heeral.’

Anton grinnikte. ‘Noch de astronomen, noch de deeltjesfysici durven het daar in het openbaar over te hebben, maar ze lopen er dagelijks tegenaan.’

‘Ik heb ooit een microbioloog gesproken die me, *off the record,* vertelde over het bewustzijn van micro-organismen dat hij was tegengekomen.’

‘Kijk.’ Hij ging verzitten, smeerde een stukje stokbrood met Camembert die bijna van de plank afliep en gaf het aan mij. ‘We leven nu, in ons Westers perspectief, met een naar mijn mening te beperkt en materialistisch wereldbeeld, dat steeds meer faalt in het verklaren van bijvoorbeeld vooruitgang. Iedere link met de werkelijkheid is subjectief en hangt van het

paradigma af waarmee je waarneemt en denkt. De alchemisten werkten bijvoorbeeld met volstrekt andere concepten dan de huidige “chemisten”. Toch is de chemie uit de alchemie ontstaan. Met name de technieken om zuivere stoffen uit een onzuivere matrix te extraheren. Scheikunde. Dus misschien is er hoop, moet de wereld door deze crisis in het materialistisch denken heen om verder te komen.’

Mijn enige reactie was het omslaan van een blaadje van het notitieblok en het zwijgend opschrijven van zijn geïmproviseerde college.

Anton lachte opeens vrolijk. ‘In de waan een ludiek wetenschapper te zijn, heb ik niet door dat mijn denken vastgeroest zit in een paradigma dat ik niet eens helemaal onderschrijf. Blijkt in een gedachtenwisseling met een vriend. Terug naar jouw ecologische economie of economische ecologie. Je stelt dat lokale markten regulerende mechanismen zijn in een ecosysteem, dat wil zeggen een landschap en de bewoners ervan: mineraal, plantaardig, dierlijk en menselijk.’

‘En cultureel, zelfs spiritueel. Maar daar schiet mijn kennis tekort, als econoom kijk ik naar geld, harde waardes, afruilverhoudingen. In ieder geval moeten de inrichting van het landschap, de infrastructuur, landbouwmethoden, onderwijs, gezondheid, huisvesting en dergelijke in de vergelijking worden meegenomen.’

‘Je hebt duidelijk een systeemwetenschapper nodig.’ Hij bleef intussen smakelijk stukjes kaas verorberen.

‘Zeker. Tot die tijd komt er af en toe een artikel uit mijn tekstverwerker over een uitgelicht onderdeel waar ik iets over meen te kunnen zeggen.’

‘Ken jij de hoofdlijnen van sociocratie?’

Ik keek Anton bevreemd aan. Waarom veranderde hij van onderwerp? Of hadden we alles al gezegd?

‘Eh, nee. Ook al niet. Wat is economie toch een beperkte kijk op de werkelijkheid.’

Anton glimlachte, maar trapte er niet in. ‘Je kent wel de consensus besluitvorming, zoals die bij natuervolken bestaat? Bestond?’

‘Net zolang praten en standpunten uitwisselen tot iedereen het eens is?’

‘Het gaat wel even verder. Het is eigenlijk een groot manco van de culturele antropologie dat ze de wezenlijke magie van *attunement*, het afstemmen door trommelen, zingen, handen vasthouden, gezamenlijk bidden,

mediteren, mantra zingen, het samen zingen in de kerk, bij verjaardagen, ga zo maar door, niet deugdelijk hebben onderzocht. Want het werkt. Rituelen werken. Op psychologisch, sociaal en op magisch niveau. Er treedt een resonantie op van hersengolven. Op fysiek niveau meetbaar met een EEG, maar dat is nog nooit bij een groep gedaan.'

Dit leek wel op een privé college. Anton hield even in zodat ik een beetje bijkwam met schrijven. Ik knikte toen ik het allemaal had.

'Dat kan zich uiten in trance toestanden, het rammelen aan de grenzen van tijd en ruimte, maar het helpt ook het ego los te laten, de programmering die we als verdediging, dus ook als beperking van onze perceptie hebben geaccepteerd, als zijnde ons "zelf". Op een of andere manier schakelt een ritueel of groepsproces iets in, of misschien wel uit, bij de deelnemers, waardoor ze meer onbevooroordeeld over een onderwerp kunnen nadenken. Het is een soort ego overstijgende communicatie. Niks *spooky*, het is fysiek meetbaar.'

'Anton, als ik jou niet had om af en toe bij te tanken...'

'Je kan altijd een overstap maken naar de wetenschapsjournalistiek. Wil je trouwens nog een espresso?'

'Ik weet niet, Anton.' Intussen knikte ik beamend over de koffie. 'Ik heb het gevoel daarvoor niet voldoende ingevoerd te zijn. Mijn bronnen zijn in andere domeinen... Nee, schrijven over economie is toch mijn passie. Mijn artikelen worden gelezen. Misschien helpt het ergens, misschien draagt het iets bij aan een betere wereld. Al is het maar omdat mensen die ze lezen dingen beter gaan begrijpen.'

'Die motivatie is ook de mijne. Daarom is het zo boeiend om voorbij de fenomenen te kunnen kijken naar onderliggende patronen. Waarvan trouwens meer dan je denkt een biologische oorsprong hebben.'

'Hoe stellen jullie dat dan vast?'

'Er bestaat veel onderzoek naar gedrag van allerlei dieren, apen, vogels, zwermen als mieren en bijen, roedels, noem maar op. Dat levert uitermate interessant vergelijkingsmateriaal op,' gnuifde hij.

'Ik wou dat ik net zoveel plezier aan mijn werk kon beleven als jij.'

'Neem wat afstand. Ik bedoel, je moet toch om gaan kijken naar andere bronnen van inkomsten. Nieuwe kansen.'

Mijn gedachten stroomden intussen verder met de *flow* die het gesprek

teweeg had gebracht en negeerden de betekenis van zijn laatste woorden.

‘Waar denk je dat dit naartoe gaat, Jonathan?’

‘Wat bedoel je?’ De vraag speelde in op een soort leegte in me, een haat, dat me plaagde, aan me knaagde, maar ik wist er niets op te zeggen.

‘Business as usual?’

Mijn hoofd begon al in een ontkenning te schudden.

‘Jonathan, je legt vingers op zere plekjes. Daarin ben je heel goed. Zie je ook een koers waar het heen gaat, of heen zou moeten gaan? Luister, ik gun je je succes als journalist en commentator, je doet het goed, je hebt aanzien en gezag. Je artikelen zijn spraakmakend, maar besef je ook dat het een lap-pendeken is, een serie observaties waar een echte samenhang aan ontbreekt?’

‘Hoe moet het dan anders? Dat is toch het werk van een journalist? Schrijven over dingen die actueel zijn?’

Anton schudde zijn hoofd. ‘Je schrijft over de bonusdrift van de elite, over de renteloze economie, over de Chinese neokoloniale expansie, over teugellose geldschepping, over concentratietendenzen in de cyberspace economie, over de teloorgang van zakelijke ethiek, over de nieuwe megafilantropen, over profiteren en aanjagen van de klimaatgekte, maar ik zie geen heldere onderliggende koers.’

‘Is er dan een koers? En wie zou die dan moeten bepalen?’

‘Jij. Je reageert nu ad hoc op wat er allemaal gebeurt, maar je stuurt nergens heen.’ Hij stak zijn hand op toen ik wilde opspelen. ‘Nu is dat misschien ook niet aan de journalistiek, maar ik zie dat ook in de wetenschap, Jonathan. Zelfs Nobelprijzen worden tegenwoordig niet meer gegeven aan enkelingen, maar aan groepjes, laatst nog die voor de economie aan mensen die leuke experimenten deden rond armoedebestrijding.’

‘Dat is precies waar ik op wilde aansluiten met het geweigerde artikel,’ was mijn sombere reactie. ‘De samenhang was dat ze allemaal verbonden zijn aan de zelfde universitaire hotspot van Harvard en MIT. Ze hebben het grote armoedeprobleem in „kleinere, beter beheersbare vragen” onderverdeeld, praktisch gemaakt.’

‘Is dat een bijdrage aan een breed inzicht in de oorzaken van armoede?’

‘Misschien aan een praktische oplossing. Misschien is de oorzaak helemaal niet interessant.’

‘Dat zou kunnen. Dat de waarde niet zozeer wetenschappelijk van aard

is, maar maatschappelijk. Hm, dat is mijn vakgebied. Bedankt voor dit inzicht,' lachte Anton opeens. 'Man, zit er niet zo stijf bij.'

Mijn ongemak werd daar niet minder van.

'Jonathan, ik ken je als een professional die de mechanismen achter fenomenen helder kan krijgen. Waar jij en ik en de hele wetenschap aan lijden is kokerdenken. Nu je zelf gaat twijfelen aan de waarde van je werk sta je misschien open voor het inzicht, dat jouw toch wel wat schizofrene aanpak op een of andere manier een afspiegeling is van wat er in de wereld gebeurt. Want je kiest niet echt, je mitsen en maren, mooi gepresenteerd als wetenschappelijke twijfel en rationele falsificatieneiging, verbergen niet dat je tussen wal en schip manoeuvreert, dat er een diepe kloof is tussen je ratio en je emotie. Je verbergt dat professioneel, en omdat je lezers dat ook doen, kom je er mee weg.'

'Je geeft me echt hoop, maar niet heus,' was mijn wrange reactie.

'Niet boos worden. Gewoon kijken naar jezelf, zonder oordeel. Door de scheiding en nu de onzekerheid van je ontslag ben je aan alles gaan twijfelen. Wil je dit nog wel, dit schipperen, dit sparen van de kool en de geit?'

'Nee!' zei ik heftiger dan bedoeld. Met een iets meer gedempte toon raasde ik tegen Anton: 'Ik kan mijn lezers niet echt confronteren met wat ik voel aankomen. En dat is een zware crisis. Ik durf niet rechtstreeks te wijzen op de suïcidale tendens van het Westerse neoliberalisme, terwijl de ramkoers met milieu en menswaardigheid toch wel duidelijk is. Mijn lezers en mijn nieuwe baas en dus de adverteerders willen dat niet horen.'

'Dus pas jij je aan.'

Mijn woede stond op uitbarsten, diepe ademhalingen voorkwamen het.

'Wat moet ik anders?' Ik walgde zelf van het zwakke antwoord.

'Zie je niet dat die ontkenning een basis heeft in je eigen minderwaardigheidsgevoel? Dat jij de economie en de marktwerking als een soort afgod presenteert? Tijd om wakker te worden, Jonathan, juist nu je denkt dat er tegenwind is kan je even afstand nemen, een ander perspectief een kans geven, en eens in de spiegel kijken.'

'Jij hebt mooi praten.'

Anton lachte verzoenend. 'Ik zeg het ook tegen mezelf, Jonathan. Ik heb er ook last van. Ga op zoek naar de grote verbanden, naar de echte thema's, en begin met jezelf. Welke thema's spelen in jouw leven die zich spiegelen

in je werk en de economie? En geloof me, het is de hoogste tijd, anders zie ik je wegzinken in detailoplossingen, in escapisme, in je energie steken in piekeren en depressies. Ik ken je goed genoeg, er borrelt nu iets in je, er wil een inzicht in jezelf en in de wereld naar buiten komen, laat dat maar gebeuren, zelfs al gaat dat met pijn gepaard.’

‘Dat is wat ik probeer, Anton. Dat is waarom ik tussen de bedrijven door bezig ben met een boek, hoe virtueel dat nu ook is. Het is mijn anker. Het is een onbestemd gevoel, ergens achterin mijn hoofd. Om een beeld te gebruiken waar ik veel naar kijk de laatste tijd; je hebt van die golven die op het punt staan om te slaan, maar het dan toch niet doen. Soms lijkt zo’n golf zelfs te verdwijnen, om even later, dichterbij het strand, opnieuw aan te zwellen.’

‘Een mooi beeld,’ vond Anton. ‘Ga eens uitzoeken waaruit die golf bestaat, wat de krachten zijn die hem drijft. Wat jij beschrijft zijn de voortekenen van grote veranderingen. Even een punt van orde, Jonathan, hoe laat moet je terug zijn?’

‘Oh, ja, dank je. Over een half uur.’

‘Ik reken af en dan loop ik met je mee naar de krant. Dan ben jij niet te laat en kunnen we het gesprek afronden.’

‘En wat van de alcohol verbranden.’

Hij lachte en zwaaide naar het leuke dienstertje. ‘Daarom eet ik er altijd bij.’ Hij pinde in het apparaatje in haar hand. Zelfs dat had iets erotisch.

‘Dank je lief, kind,’ zei hij met een hartveroverende glimlach.

‘U lijkt op mijn grootvader, dag meneer, tot de volgende keer.’

Zo, die kon hij in zijn zak steken. Het scheen hem allerminst te deren.

Onderweg naar de krant pakte ik de draad op. ‘Men begint hier en daar in te zien dat economische “waarden” heel symbolisch en subjectief kunnen zijn, dat de euro’s op de balans van een onderneming heel andere zijn dan de laatste euro’s van een dakloze. Je zou kunnen zeggen dat de symbolische economie nu een eigen plaats begint te krijgen naast de traditionele insteek. En als journalist weet ik dat natuurlijk, maar ook iedere zakenman of bankier begrijpt dat wat er op de balans staat op z’n best een interpretatie van de werkelijkheid is, en meestal behoorlijk gemanipuleerd. Reserves, voorzieningen, waarderingen. Mijn vak is daar doorheen te kijken, aan te voelen wat de werkelijke “Gestalt” is.’

‘Zou je dat een paradigmaverschuiving kunnen noemen? Ik wil daar ei-

genlijk wel meer over lezen. Als je gelijk hebt zouden we hier een kiem van een sociaal-economisch veranderingsproces hebben. Hm, interessant. Jammer dat we maar met ons tweeën zijn en geen tijd hebben om nieuwe wegen te verkennen.'

Een beetje opgewonden van de perspectieven die opdoemden stonden we stil op de gracht en keken elkaar aan.

'Zoveel,' kreunde ik. 'Dat kan een enkel mens toch nooit behappen.'

Ik keek naar de lucht en maakte een wijde zwaai met mijn arm. 'Ik denk dat we de economie als een vrij beperkt deel van een bredere werkelijkheid moeten zien, om te beginnen als deel van een ecologische werkelijkheid. Ik ben gefascineerd door wat nog minder verklaarbaar is, en waar je soms een glimpje van ziet. Ik zoek naar de wonderlijke momenten dat er een fundamentele verschuiving optreedt...'

'Mijn vakgebied,' grijnsde Anton.

We liepen verder. Voor het gebouw van de krant namen we zwijgend afscheid en drukten elkaars arm.